

تدوین بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک در خانواده‌های تک‌فرزندی بر اساس نظریه اریکسون

فرشته اربابی: دانشجوی دکتری، گروه روانشناسی تربیتی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

مجید ضرغام حاجبی: دانشیار، گروه روانشناسی تربیتی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (* نویسنده مسئول) Zarghamhajebi@gmail.com

رامین تیرائی: استاد، گروه روانشناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

چکیده

زمینه و هدف: پژوهش حاضر باهدف تدوین بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک در خانواده‌های تک‌فرزندی بر اساس نظریه اریکسون انجام شد.

روش کار: این پژوهش به‌صورت کیفی و از نوع تحلیل مضمون بود. جامعه آماری شامل منابع مکتوب ازجمله کتاب‌های علمی نظریه‌های رشد به‌ویژه نظریه اریکسون، پایگاه‌های علمی معتبر خارجی و داخلی و سایر منابع مکتوب بود که طی ۱۵ سال اخیر به بحث نظریه رشد اریکسون پرداخته‌اند. برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. پس از جمع‌آوری منابع مرتبط، بلافاصله محتوای آن منابع به روش براون و کلارک (۲۰۰۶) تحلیل شد به‌منظور دستیابی به فهم محتواها، از رویکرد قیاسی (کل به جزء) و استقرائی (جزء به کل) به‌طور هم‌زمان استفاده شده است مضمینی که می‌توانستند معرف بخش‌هایی از متن (معمولاً یک یا چند جمله) باشند، تعیین و ثبت شدند، به‌این ترتیب، عمل لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها (تم‌های اصلی و فرعی) صورت گرفت؛ به‌طوری‌که برای هر یک از متون یک جدول خلاصه سازی شده، تشکیل شد.

یافته‌ها: داده‌ها با استفاده از روش براون و کلارک (۲۰۰۶) تحلیل شدند. محتوای بسته‌ی آموزشی شامل پرورش امید، اراده و هدف به‌منظور «تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودکان» در قالب ۸ جلسه آموزشی تدوین شد. جلسات آموزشی به مدت ۸ جلسه (جلسه اول تا سوم: راهنمای عملی پرورش امید در کودکان پیش‌دبستانی، جلسه چهارم تا ششم: راهنمای عملی پرورش اراده در کودکان پیش‌دبستانی، جلسه هفتم و هشتم: راهنمای عملی پرورش هدف در کودکان پیش‌دبستانی)، هفته‌ای یک‌بار و هر جلسه دو ساعت، ویژه مادران باهدف «تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودکان» ارائه شد تا کودکان به نیرومندی‌های بنیادی امید، اراده، هدفمندی و در نهایت شایستگی که همراه با رشد اجتماعی است، برسند.

نتیجه‌گیری: می‌توان گفت که والدین به‌عنوان اولین عامل اجتماعی کردن کودکان خود نقش مهمی در رشد و تحول روان‌شناختی و اجتماعی آنان ایفا می‌کنند و شیوه رفتار آن‌ها به‌طور عمده‌ای می‌تواند بر ارضاء یا بازداری نیازهای روان‌شناختی مؤثر باشد. کودکان نیاز به مسئولیت دارند و بایستی کارهای مختلف به آن‌ها واگذار شود تا از سقوط آن‌ها به درماندگی آموخته شده جلوگیری شود کودکان به انسجام و هماهنگی والدین نیاز دارند کودکان نیاز به تعلیم و تربیت دارند و این فقط مدرسه و جامعه نیست که در این مهم نقش بازی می‌کند بلکه والدین هم باید فعالانه در آموزش کودک مشارکت کنند. کودکان نیاز دارند که والدین تشویق‌شان کنند، نیاز به ارتباط با دیگران و همچنین نیاز به داشتن فرصت‌هایی برای رشد همه‌جانبه دارند؛ و رشد بهنجار اجتماعی و شناختی و نیز شکوفایی شخصیت بهنجار کودک تحت تأثیر شرایط و زمینه‌ای است که در آن پرورش می‌یابد.

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی ندارد.

شیوه استناد به این مقاله:

Arbabi F, Zargham Hajebi M, Tabaraei R. Design of an Educational Package to Facilitate and Promote the Social Development of Children in Single-Child Families based on Erikson's Theory. Razi J Med Sci. 2024(27 Apr);31.17.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en>).

*انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با **CC BY-NC-SA 4.0** صورت گرفته است.

کلیدواژه‌ها

تدوین بسته آموزشی،

خانواده‌های تک‌فرزندی،

نظریه اریکسون

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶

تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۰۲/۰۸

Design of an Educational Package to Facilitate and Promote the Social Development of Children in Single-Child Families based on Erikson's Theory

Fereshte Arbabi: PhD Student, Educational Psychology Department, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Majid Zargham Hajebi: Associate Professor, Educational Psychology Department, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran (* Corresponding Author) Zarghamhajebi@gmail.com

Ramin Tabaraei: Professor, Qom Branch, Department of Psychology, Islamic Azad University, Qom, Iran

Abstract

Background & Aims: The number of single-child families has increased significantly in recent years. Postmodern thoughts, changes in the way of life, the mechanization of societies, women's desire for activities outside the home, including employment, sports and other fun activities, depression and boredom of mothers, spending time and time for children, economic problems and financial burden, and Other problems that families face in raising their children are the increase in the number of single-child families, followed by the parents' concern about the child's growth and the experts in the field of psychology, educational sciences, and social sciences about the consequences of collective developments. Some researchers believe that the most important consequence of being an only child is the damage to the individual's social growth, and from their point of view, the low level of interaction and social relations in small-population families causes the decline of the social growth of only children. Therefore, the problems faced by children in single-child families are an alarm for teachers, sociologists and psychologists, and it is necessary to think of measures to reduce the harms and dangers of this emerging phenomenon. One of the resources that we have and by using which we can use it to grow and facilitate the social transformation of children are the theories that exist in this field. Considering the unfortunate consequences that the lack of social development and consequently anti-social behaviors have for people, educational and psychological interventions play a significant role in facilitating social development. Therefore, the current research was conducted with the aim of developing an educational package to facilitate and promote the social development of children in single-child families based on Erikson's theory.

Methods: This research was qualitative and thematic analysis. The statistical population included written sources, including scientific books on growth theories, especially Erikson's theory, reliable foreign and domestic scientific databases, and other written sources that have discussed Erikson's growth theory in the last 15 years. Purposive sampling method was used to select the sample. After collecting related sources, the content of those sources was immediately analyzed according to the method of Brown and Clark (2006) in order to gain an understanding of the contents, the analogical (whole to part) and inductive (part to whole) approaches were used simultaneously. The themes that could represent parts from the text (usually one or

Keywords

Developing Educational Package,
Single-Child Families,
Erikson's Theory

Received: 28/10/2023

Published: 27/04/2024

more sentences), were determined and recorded, in this order, the act of listing and clustering the categories (main and sub-themes) was done; So that a summarized table was formed for each of the texts.

Results: The content of the educational package, including the development of hope, will, and purpose, was presented to "facilitate and promote the social transformation of children" so that children can reach the fundamental strengths of hope, will, purposefulness, and ultimately competence, which is associated with social development. As far as the researcher investigated, no research was found that could compare this educational package with it, and it can be said that this research is new and presents a new dimension to the researchers. The data were analyzed using the method of Brown and Clark (2006). The content of the educational package, including the cultivation of hope, will and purpose, was compiled in the form of 8 educational sessions in order to "facilitate and promote the social transformation of children". Educational sessions for 8 sessions (1st to 3rd sessions: practical guide for developing hope in preschool children, 4th to 6th sessions: practical guide for developing will in preschool children, 7th and 8th sessions: practical guide for developing goals in preschool children), once a week and Each two-hour session, especially for mothers, was presented with the aim of "facilitating and promoting children's social transformation" so that children can achieve the fundamental strengths of hope, will, purposefulness, and ultimately competence, which is associated with social development.

Conclusion: It can be said that parents, as the first factor of socialization of their children, play an important role in their psychological and social growth and development, and their behavior can mainly be effective in satisfying or inhibiting psychological needs. Children need responsibility and different tasks should be assigned to them in order to prevent them from falling into learned helplessness. Children need the coherence and coordination of parents. Children need education and it is not only the school and society that play a role in this matter. But also parents should actively participate in the child's education. Children need their parents to encourage them, they need to connect with others, and they also need to have opportunities for all-round development; and the normal social and cognitive development as well as normal personality development of the child is influenced by the conditions and context in which it is raised.

Conflicts of interest: None

Funding: None

Cite this article as:

Arbabi F, Zargham Hajebi M, Tabaraei R. Design of an Educational Package to Facilitate and Promote the Social Development of Children in Single-Child Families based on Erikson's Theory. *Razi J Med Sci.* 2024(27 Apr);31.17.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en>).

*This work is published under CC BY-NC-SA 4.0 licence.

مقدمه

هیچ کودکی بدون اینکه مقداری حمایت و راهنمایی از طرف بزرگ سالان دریافت کند رشد نمی‌کند و حتی نمی‌تواند زنده بماند. رشد اجتماعی مجموعه تغییراتی است که به واسطه آن کودکان از خود مرکز بینی خودمحوری و همدلی‌های ضعیف اوایل کودکی، یعنی زمانی که با بسیاری از قوانین رفتار اجتماعی آشنا نیستند، به سمت ویژگی‌های شبیه بزرگسالان که تسهیل‌کننده همدلی، تعاملات اجتماعی، روابط با بزرگسالان و دیگر کودکان و تبعیت از استانداردهای رفتاری متعارف است، در حرکت‌اند؛ مانند سایر ابعاد رشد، رشد اجتماعی با افزایش سن و تجربه تغییر می‌کند (۱). پیامد مطلوب رشد اجتماعی، صلاحیت اجتماعی است، توانایی که می‌تواند در روابط و تعاملات اجتماعی مؤثر باشد (۲). صلاحیت اجتماعی چیزی بیش از عدم وجود مشکلات اجتماعی و عاطفی است و شامل ویژگی‌های اجتماعی انطباقی مانند همکاری خوب، ارتباط، همدلی و خودکنترلی است که به کودکان کمک می‌کند روابط خوب و وضعیت اجتماعی که تسهیلگر رشد مداوم است را ارتقاء دهند (۳). تعداد خانواده‌های تک‌فرزندی در سال‌های اخیر افزایش چشمگیری داشته است. تفکرات پست‌مدرنی، تغییرات در شیوه زندگی، ماشینی شدن جوامع، میل زنان به فعالیت‌های خارج از خانه از جمله اشتغال به کار، ورزش و سایر فعالیت‌هایی سرگرم‌کننده (۴) افسردگی و بی‌حوصلگی مادران (۵) صرف وقت و زمان برای فرزندان و مشکلات اقتصادی و بار مالی و سایر مشکلاتی که خانواده در تربیت و بزرگ کردن فرزندان با آن مواجه هستند، سبب افزایش تعداد خانواده‌های تک‌فرزند و کاهش نرخ رشد جمعیت و به دنبال آن دغدغه و نگرانی والدین از نحوه رشد کودک و کارشناسان حوزه روانشناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی از تبعات ناشی از تحولات جمعیتی در جامعه شده است. آمارها نشان می‌دهد که بیش از ۹۹ تا ۹۰ درصد از زنان ۴۹ تا ۴۰ ساله در دنیای امروز، یک فرزند دارند و این آمار رو به افزایش است (۶). برخی پژوهشگران مهم‌ترین پیامد تک‌فرزند بودن را آسیب رسیدن به رشد اجتماعی فرد می‌دانند و از دیدگاه آن‌ها میزان کم تعامل و روابط اجتماعی در خانواده‌های کم‌جمعیت موجب افت رشد

اجتماعی تک‌فرزندان می‌شود. حمایت و کنترل بیش‌ازحد، فرزند را ناتوان می‌کند. هر چه میزان حمایت والدین از فرزند بیشتر باشد، تحمل و قدرت کودک در برخورد با مشکلات کاهش می‌یابد و این کودکان اغلب در برخورد با مشکلات آسیب‌پذیرترند (۷) همان‌طور که در مطالعه ریچارد سون مشاهده شد، از آنجایی که برای کودکان تک‌فرزند هیچ خواهر و برادری وجود ندارد که در حین "طغیان" توجه آن‌ها را جلب کند، اکثر تک‌فرزندها هرگز به‌طور کامل از والدین خود جدا نمی‌شوند. بسیاری از بزرگسالان تک‌فرزند هنوز تأثیر والدین خود را تا چهل سالگی و بعد از آن احساس می‌کنند (۸). علاوه بر این، بیشتر تک‌فرزندها خود را امتداد امیدهای والدین خود می‌دانند و هرگز پتانسیل رهایی را درک نمی‌کنند. این فشار والدین توسط تک‌فرزندان بسیار بیشتر از آن‌هایی که خواهر و برادر دارند احساس می‌شود. هنگامی که بسیاری از تک‌فرزندها سعی می‌کنند خارج از خود زندگی کنند، اغلب دچار تنفر از خود می‌شوند و احساس می‌کنند که حق ندارند هویت خود را داشته باشند (۹). به گفته ریچارد سون، بسیاری از تک‌فرزندها، از آنجایی که فاقد خواهر و برادر هستند، فرصت‌های کمتری برای توسعه مهارت‌های روابط سودمند دارند (۱۰). پارک، رویسن و روز یکی از معایب تک‌فرزندگی را تأثیر آن بر مراحل رشد کودک می‌دانند و معتقدند به دلیل اینکه کودک همراه و هم‌بازی ندارد حس رقابت را تجربه نمی‌کند و همچنین نمی‌تواند فرصتی برای مدیریت و کنترل این حس داشته باشد (۱۱). از دیدگاه خاساونه کودکان تک‌فرزند در خانواده‌هایی رشد می‌کنند که امکان برقراری ارتباط و سبک مهارت‌های زندگی از طریق گروه‌های همسال یا افرادی با اختلاف سنیم وجود ندارد و کودکان تجربه آشنایی کمتری با مفاهیمی مانند حسادت، رقابت، همدلی و دوستی پیدا می‌کنند. به دلیل اینکه در محیط خانواده کم‌جمعیت، فرآیند رقابت حتی با دیگر فرزندان ایجاد نمی‌شود، تک‌فرزندان در برخورد با محیط بیرونی و در رقابت با همسالان خود تحمل ناملایمات و مشکلات را ندارند. تلاش والدین برای برطرف کردن تمام خواسته‌های فرزند در واقع آن‌ها را در مقابل وقایع پیش‌رو ناتوان و کم‌حوصله می‌کنند و از کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرزندان با سایر افراد کاسته

به‌طور کلی برای جوامع ارزشمند است، مداخلاتی برای کمک به کودکانی که رفتارهای مطلوب اجتماعی ضعیفی دارند یا آن‌هایی که رفتار ضداجتماعی زیادی دارند، لازم است تدوین شود. برخی از این مداخلات مستقیماً والدین را مورد خطاب قرار می‌دهند تا با بهبود رفتارهای مطلوب اجتماعی در آنان به کودکان کمک کنند از رفتار والدینشان بهره ببرند؛ بنابراین، در این پژوهش با در نظر گرفتن مبانی موجود در رشد اجتماعی بر اساس نظریه اریکسون در صدد تدوین بسته‌ی آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک در خانواده‌های تک‌فرزندی بر اساس نظریه اریکسون بودیم.

روش کار

این پژوهش به‌صورت کیفی و از نوع تحلیل مضمون با استراتژی تحلیل مضمون براون و کلارک است. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. از تحلیل مضمون می‌توان به‌خوبی برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد. تحلیل قالب مضامین و تحلیل شبکه مضامین نیز از ابزارهایی هستند که معمولاً در تحلیل مضمون به کار می‌روند. قالب مضامین، فهرستی از مضامین را به صورت سلسله‌مراتبی نشان می‌دهد. شبکه مضامین نیز ارتباط میان مضامین را در نگاره‌هایی شبیه تارنما نشان می‌دهد. در این پژوهش از مدل مفهومی توسعه‌یافته در مراحل رشد روانی-اجتماعی اریکسون به‌ویژه مرحله چهارم، یعنی سازندگی در برابر احساس حقارت استفاده شده است. جامعه آماری در این بخش شامل منابع مکتوب از جمله کتاب‌های علمی نظریه‌های رشد به‌ویژه نظریه اریکسون، پایگاه‌های علمی معتبر خارجی (اسکاپوس، زدنی، امرالد، ابسکو، ساینس دایرکت و سیج) و داخلی (سیویلیکا، مگیران و نورمگز) و سایر منابع مکتوب که طی ۱۵ سال اخیر به بحث نظریه رشد اریکسون پرداخته‌اند. در این منابع و پایگاه‌های علمی با کلیدواژه‌های تحول، کودک و نظریه اریکسون و خانواده‌های تک‌فرزندی به جستجو پرداخته شد. برای انتخاب نمونه در این بخش از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است روش نمونه‌گیری

می‌شود (۱۲). بنابراین مشکلاتی که کودکان خانواده‌های تک‌فرزند با آن روبرو هستند زنگ خطری برای معلمان، جامعه‌شناسان و روانشناسان است و لازم است تمهیداتی اندیشه‌شود که آسیب‌ها و خطرات این پدیده نوظهور کاسته شود. یکی از منابعی که ما در اختیار داریم و با استفاده از آن می‌توانیم برای رشد و تسهیل تحول اجتماعی کودکان از آن استفاده کنیم، نظریه‌های است که در این زمینه وجود دارد (۱۳). نظریه‌های یادگیری اجتماعی، اجتماعی شدن و رفتارهای ضداجتماعی را محصول یادگیری هنجارها و ارزش‌ها می‌دانند. نظریه یادگیری بر فراگیری نگرش‌ها، معاشرت‌ها و رفتارهای لازم برای تداوم زندگی اجتماعی تأکید می‌کند. این نظریه بر آن است که برای شروع یک زندگی اجتماعی باید نگرش‌ها، رفتارها و فنون لازم برای زندگی اجتماعی را یاد بگیرند (۱۴). بر اساس نظریه‌های یادگیری اجتماعی ضعف در مهارت‌های اجتماعی موجب بروز رفتارهایی مانند بزهکاری، ناسازگاری، افت تحصیلی، مصرف مواد و اعتیاد می‌گردد. دارا بودن مهارت‌های اجتماعی زمینه مشارکت فعال فرد در اجتماع را فراهم نموده و باعث می‌شود فرد در رویارویی با وضعیت‌های دشوار اجتماعی واقعی، واکنش‌های اجتماعی مؤثری از خود بروز دهد. اریکسون یکی از جامع‌ترین نظریه‌ها درباره رشد اجتماعی را مطرح کرده است. وی یک نظام هشت مرحله‌ای برای رشد آدمی تعیین کرده است. این مراحل را مراحل روانی اجتماعی می‌نامد، چراکه بر این باور است که تحول روانی فرد بستگی به روابط اجتماعی خاصی دارد که وی در زمان‌های گوناگون در سراسر زندگی خود برقرار می‌کند (۱۵). هرچند پژوهش‌ها به موضوع رشد و تحول اجتماعی کودکان پرداخته‌اند، ولی موضوع همه آن‌ها به شیوه همبستگی و مروری بوده است و درک عمیقی از موضوع فراهم نیآورده است و تا جای که پژوهشگر بررسی کرده پروتکل آموزشی جامعی برای تسهیل رشد اجتماعی و آموزش آن به کودکان و خانواده‌ها یافت نشد و در این زمینه خلأ احساس می‌شود و نیازمند پروتکل جامعی برای آموزش آن به کودکان و خانواده‌ها هستیم (۱۶). از آنجاکه رشد اجتماعی خوب نه‌تنها برای افراد، بلکه

جدول ۱- خلاصه کار پژوهش

ردیف	جامعه آماری	نمونه و روش نمونه‌گیری	روش جمع‌آوری اطلاعات	روش تحلیل داده‌ها
۱	متون تخصصی	مقاله‌ها و کتب هدفمند	متون نوشتاری مرتبط با موضوع طی پانزده سال گذشته	تحلیل محتوی از نوع تحلیل مضمون

هدفمند به معنای انتخاب هدف‌دار نمونه‌های پژوهش جهت دسترسی به اطلاعات موردنظر در زمینه خاصی است که امکان حداکثری درباره پاسخ پرسش‌های موردنظر را فراهم می‌کند. برای انتخاب نمونه از تمام منابع مرتبط در دسترس استفاده شده است. حجم نمونه بر اساس تکمیل نظریه و اشباع مقوله‌های شناسایی شده تعیین شد. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکترای و زیر نظر کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم و ب... IR.IAU.QOM. REC.1401.107 انجام گرفته است. تحلیل محتوای موضوعات مکتوب، در این بخش فرایند جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از روش کتابخانه‌ای شامل بررسی اسناد و مدارک، گزارش‌های مستند، مقاله‌های علمی معتبر، برای جمع‌آوری داده‌ها در مورد مؤلفه‌های پژوهش مورد استفاده قرار خواهند گرفت. برای این منظور واژه‌های کلیدی، و عنوان‌های مهم مشخص شد و حیطه‌های مورد پژوهش تعیین می‌شود. در ادامه از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و لاتین به جستجوی آن‌ها اقدام شده است در ادامه روند جستجو به صورت زنجیره‌وار، اگر عبارت یا عنوانی در مقاله‌های جستجو شده، مهم و کاربردی تشخیص داده شود وارد چرخه جستجو می‌گردد. عبارت‌های انتخاب شده می‌تواند نام نویسندگان صاحب‌نظر یا واژگان کلیدی جدیدی باشند که در سراسر مقاله‌های جستجو شده باشد. از جمله فهرست پایانی مقاله‌ها، و به این ترتیب جستجو ادامه پیدا کرد تا جایی که از نظر محتوایی به حد کفایت برسد. در فرایند انجام این پژوهش کتاب‌های مختلفی در زمینه نظریه اریکسون، رشد اجتماعی، رشد کودک و غیره مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت.

در این پژوهش پس از جمع‌آوری منابع مرتبط، بلافاصله محتوای آن منابع به روش براون و کلارک تحلیل شد. به منظور دستیابی به فهم محتواها، از رویکرد قیاسی (کل به جزء) و استقرائی (جزء به کل) به‌طور هم‌زمان استفاده شده است مضمینی که می‌توانند معرف بخش‌هایی از متن (معمولاً یک یا چند جمله) باشد، تعیین و ثبت شدند، به این ترتیب، عمل لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها (تم‌های اصلی و فرعی) صورت گرفت؛ به طوری که برای هر یک از متون یک جدول خلاصه‌سازی شده، تشکیل شده است. سپس محتوای بسته‌ی آموزشی تدوین و در جدول ۲ آورده شده است و بنابراین این فرضیه آموزشی که تدوین بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک بر اساس نظریه اریکسون در خانواده‌های تک‌فرزندی امکان‌پذیر است، تایید شد. خلاصه‌ی بسته‌ی آموزشی در جدول ۲ ذکر شده است.

بسته آموزشی برای ۸ جلسه آموزشی تدوین شد (جلسه اول تا سوم: راهنمای عملی پرورش امید در کودکان پیش‌دبستانی، جلسه چهارم تا ششم: راهنمای عملی پرورش اراده در کودکان پیش‌دبستانی، جلسه هفتم و هشتم: راهنمای عملی پرورش هدف در کودکان پیش‌دبستانی)، هفته‌ای یک‌بار و هر جلسه دو ساعت، ویژه مادران باهدف «تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودکان» قابل‌ارائه است تا کودکان به نیرومندی‌های بنیادی امید، اراده، هدفمندی و درنهایت شایستگی که همراه با رشد اجتماعی است، برسند.

جدول ۲- خلاصه جلسات بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک

شماره جلسات	فرآیند جلسات
جلسه اول	معارفه، ایجاد رابطه مطلوب با مادران، ایجاد انگیزه و آشنایی با یکایک آن‌ها و بیان احساسات در مورد حضور در جلسه، طرح قوانین، آشنایی با مباحث نظری در مورد نتایج مثبت ایجاد اعتماد در کودک و آسیب‌های عدم ایجاد آن، استراحت، ارائه روش‌های ایجاد اعتماد در کودک توسط مادران، مشخص کردن رفتارها و تکالیف
جلسه دوم	پرسش و پیگیری در رابطه با تکالیف، به اشتراک گذاشتن تجارب توسط مادران و بهره‌مندی از تجارب یکدیگر، بررسی چالش‌ها در رابطه با کودک، ادامه تدریس در رابطه با مبحث ایجاد اعتماد در کودک، عوامل و موانع ایجاد اعتماد در کودک، بحث و گفتگو پیرامون نقش خانواده در ایجاد اعتماد در کودک و روش‌های تربیتی والدین جهت پرورش اعتماد
جلسه سوم	پیگیری تکالیف، بحث در رابطه با نتایج مثبت انجام تکالیف، تدریس مباحث نظری در رابطه با موضوع استقلال در کودکان، استراحت، ارائه روش‌های ایجاد استقلال در کودک توسط مادران، تمرین عملی روش‌ها در جلسه، تکالیف و نحوه برخورد مادران در جهت ایجاد احساس استقلال در کودک
جلسه چهارم	بررسی گزارش‌های ارائه‌شده و تکالیف، بحث و گفتگو پیرامون تجارب و نتایج مثبت انجام تمرینات با کودک، ادامه مباحث نظری در رابطه با اهمیت شکل‌گیری استقلال در کودک، عوامل و موانع ایجاد استقلال در کودک، نقش خانواده در ایجاد احساس استقلال کودک، روش‌های تربیتی والدین جهت پرورش استقلال، افزایش استقلال کودکان از طریق بازی، تمرین عملی روش‌ها، مشخص کردن تکالیف
جلسه پنجم	پیگیری تکالیف، بحث در رابطه با نتایج مثبت انجام تکالیف، تدریس مباحث نظری در رابطه با موضوع خلاقیت در کودکان، طرح آسیب‌های سرکوب‌کنندگی کودک، استراحت، ارائه روش‌ها و بازی‌های پرورش خلاقیت در کودک توسط مادران، تمرین عملی روش‌ها در جلسه، تکالیف و نحوه برخورد مادران در جهت پرورش خلاقیت و تخیل در کودک.
جلسه ششم	در این جلسه از طریق بازی‌درمانی به کودک کمک می‌شود تا نیروی اراده خود را افزایش داده و بتواند با موانع برقراری ارتباط با دوستان و معلمان جدید آشنا شود. در این جلسه در حین بازی مهارت‌های ارتباطی کودک را افزایش داده به او کمک می‌شود تا بر هراس خود از جمعیت غلبه کند و بتواند ارتباط مؤثری با همسالان خود برقرار کند. بازدید از کارهایی که با کودکان انجام داده بودند، بحث و گفتگو پیرامون تجارب و نتایج مثبت انجام بازی‌ها با کودک، ادامه مباحث نظری در رابطه با اهمیت پرورش خلاقیت در کودک، عوامل و موانع ایجاد خلاقیت در کودک، استراحت، نقش خانواده در پرورش خلاقیت کودک، نقش همسالان در خلاقیت کودک، روش‌های تربیتی والدین جهت پرورش خلاقیت، تمرین عملی روش‌ها و بازی‌ها، مشخص کردن تکالیف
جلسه هفتم	پرورش عملی اهداف در کودکان پیش‌دبستانی
جلسه هشتم	با توجه به نظریه اریکسون که 3 تا 5 سالگی را دوره ابتکار در برابر احساس گناه می‌نامید و اینکه می‌گفت کودکی که در خلال سال‌های قبل از مدرسه این مرحله را با موفقیت بگذراند در سن ابتدای ورود به مدرسه از لحاظ حس توانایی شخصی و قابلیت رهبری دیگران موفق‌تر است در غیر این صورت حس گناه و شک به خود و کمبود ابتکار در آن باقی می‌ماند در صورتی که اگر در سن 3 تا 5 سالگی به فرزند میدان بروز ابتکار داده شود فرزند در سن ورود به مدرسه احساس گوشه‌گیری پیدا نمی‌کند و کودک قادر خواهد بود به‌طور مستقل و با قدرت فعالیت کند و احساس بلندپروازی در او به وجود می‌آید در این سن کودک برای آینده خود نقشه می‌کشد توانایی‌های حرکتی و ذهنی در این سن در حال رشد کردن بوده و میل شدیدی برای ابتکار به خرج دادن در آن‌ها وجود دارد که آن ابتکار عمل می‌تواند فرزند را به سمت هدف‌های واقع‌بینانه هدایت کند که او را برای پرورش دادن احساس مسئولیت و اصول اخلاقی در بزرگسالی آماده کند. توضیحاتی در مورد اهمیت فرزند پروری و تفهیم اهمیت آن. مرور ۳ اصل اول نظریه اریکسون بررسی و انجام تمرینات مربوط به هدف‌گذاری (تأکید بر ۳ اصل اول نظریه اریکسون و بیان خلاصه‌ای از آن) - جمع‌بندی تمامی جلسات برگزار شده و تأکید بر نکات مهم

بحث

بحث نظریه رشد اریکسون پرداخته‌اند، استفاده شد. پس از جمع‌آوری منابع مرتبط، بلافاصله محتوای آن منابع به روش براون و کلارک تحلیل شد (۷). به‌منظور دستیابی به فهم محتواها، از رویکرد قیاسی (کل به جزء) و استقرائی (جزء به کل) به‌طور هم‌زمان استفاده‌شده است مضامینی که می‌توانند معرف

برای تدوین بسته‌ی آموزشی از منابع مکتوب از جمله کتاب‌های علمی نظریه‌های رشد به‌ویژه نظریه اریکسون، پایگاه‌های علمی معتبر خارجی (زدنی، امرالد، ایسکو، ساینس دایرکت و سیج) و داخلی (سیویلیکا، مگیران و نورمگز) و سایر منابع مکتوب که طی ۱۵ سال اخیر به

والدین، در نظر داشته باشند اولین الگوهای نقش برای فرزندان هستند و لازم است بدانند چگونه کودک امیدوار با اراده و هدفمند تربیت کنند؛ بنابراین، اگر به آن‌ها نشان دهیم که چقدر امید، اراده و هدفمندی برای رشد اجتماعی مهم است مطمئناً آن‌ها نیز ارزش آن را درک می‌کنند. کودکان امیدوار، با اراده و هدفمند، اعتماد به نفس بالاتری نسبت به کودکان دیگر دارند. بنابراین از رشد و صلاحیت اجتماعی بهتری برخوردار خواهند بود. همچنین در این پروتکل به والدین آموزش داده می‌شود که کودک را به عنوان یک فرد احترام بگذارند، از نظر عاطفی در حد اعتدال به آن‌ها نزدیک شوند و بر روی ارزش‌های اخلاقی و نه قوانین خاص تأکید نمایند (۱۶). منزل را به صورت محلی درآورند که در آن فعالیت، بازی و خنده به مقدار زیاد وجود داشته باشد؛ سعی نمایید خود و کودک‌کشان کارها را به روش‌های جدیدی و جالب انجام دهند. از دستور دادن به کودکان بپرهیزند. فقط با آن‌ها حرکت کنند و در واقع در این مسیر رشد همراه آن‌ها باشند. به آن‌ها اجازه دهند درباره موضوعات مختلف برای والدین صحبت کنند نه آنکه والدین با آن‌ها صحبت کنند و دستور بدهند، زیرا از دید آن‌ها مسائل و موضوعات کاملاً متفاوت، در بعضی موارد عجیب و مواقعی هم بسیار زیبا هستند (۱). به‌طور کلی می‌توان گفت از آنجاکه رشد اجتماعی ضعیف و صلاحیت اجتماعی پایین علت بسیاری از مشکلات رشدی دیگر از قبیل عملکرد تحصیلی ضعیف در مدرسه هستند، مداخلات می‌تواند برای بازگرداندن یک کودک به مسیر رشد طبیعی خود کمک‌کننده باشد. رشد اجتماعی خوب نه تنها برای افراد خانواده بلکه به‌طور کلی برای جوامع ارزشمند است، مداخلاتی برای کمک به کودکانی که رفتارهای اجتماعی ضعیفی دارند یا آن‌هایی که رفتار ضداجتماعی زیادی دارند، لازم است تدوین شود و بنابراین پژوهش ما در راستای تأمین این هدف بوده است. برخی از این مداخلات مستقیماً والدین را مورد خطاب قرار می‌دهند تا با بهبود رفتارهای مطلوب اجتماعی در آنان به کودکان کمک کنند از رفتار والدینشان بهره ببرند. در این پژوهش تنها بسته‌ی آموزشی تدوین شده است؛

بخش‌هایی از متن (معمولاً یک یا چند جمله) باشد، تعیین و ثبت شدند، به‌این ترتیب، عمل لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها (تم‌های اصلی و فرعی) صورت گرفت؛ به‌طوری که برای هر یک از متون یک جدول خلاصه‌سازی شده، تشکیل شده است. سپس محتوای بسته‌ی آموزشی در جدول ۲ تدوین شد و بنابراین این فرضیه آموزشی که تدوین بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک بر اساس نظریه اریکسون در خانواده‌های تک‌فرزندی امکان‌پذیر است، فراهم شد. در نتیجه فرضیه پژوهشی تأیید شد و خلاصه‌ی بسته‌ی آموزشی در جدول ۲ ذکر شده است (۱۲). محتوای بسته‌ی آموزشی شامل پرورش امید، اراده و هدف به‌منظور «تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودکان» ارائه شد تا کودکان به نیرومندی‌های بنیادی امید، اراده، هدفمندی و در نهایت شایستگی که همراه با رشد اجتماعی است، برسند (۱۴). تا جای که محقق بررسی کرد پژوهشی یافت نشد که بتوان این بسته‌ی آموزشی را با آن مقایسه کرد و می‌توان گفت این پژوهش از این جهت نو بوده و بعد تازه‌ای را پیش روی پژوهشگران قرار می‌دهد (۱۵). همان‌گونه که پارک، رویزمن و رز در پژوهش خود که به شیوه مرور پژوهش‌های انجام‌شده بود و اطلاعات ۸ مرحله رشد روانی اجتماعی را از مجله، کتاب، بررسی، یا تحقیقات قبلی جمع‌آوری کردند تا با تدوین محتواها و مطالب گردآوری شده، به والدین کمک کنند تا نیاز کودک به حمایت، انگیزه و تحریک بیشتر را فراهم کنند، پژوهش ما نیز در این راستا حرکت کرد؛ بنابراین می‌توان گفت اولین گام برای هر آموزشی این است که ابتدا محتوای لازم را در دسترس داشته باشیم؛ که از آنجاکه فرهنگ نقش قدرتمندی در جامعه‌پذیری ایفا می‌کند، لذا در تدوین بسته‌ی آموزشی در نظر گرفتن نقش فرهنگ اهمیت بسزایی دارد. به همین دلیل، ما پروتکل آموزشی جامعی برای تسهیل رشد اجتماعی و آموزش آن به کودکان و خانواده‌ها تدوین کردیم (۷). در این پروتکل به والدین آموزش داده می‌شود که فرزندان خود نشان دهند که چقدر امید، اراده و هدفمندی برای رشد و صلاحیت اجتماعی مهم است. همچنین به آن‌ها آموزش داده می‌شود به‌عنوان

آنان خواهند شد.

نتیجه‌گیری

والدین به‌عنوان اولین عامل اجتماعی کردن کودکان خود نقش مهمی در رشد و تحول روان‌شناختی و اجتماعی آنان ایفا می‌کنند و شیوه رفتار آن‌ها به‌طور عمده‌ای می‌تواند بر ارضاء یا بازداري نیازهای روان‌شناختی مؤثر باشد. کودکان نیاز به مسئولیت دارند و بایستی کارهای مختلف به آن‌ها واگذار شود تا از سقوط آن‌ها به درماندگی آموخته شده جلوگیری شود. کودکان به انسجام و هماهنگی والدین نیاز دارند کودکان نیاز به تعلیم و تربیت دارند و این فقط مدرسه و جامعه نیست که در این مهم نقش بازی می‌کند بلکه والدین هم باید فعالانه در آموزش کودک مشارکت کنند. کودکان نیاز دارند که والدین تشویقشان کنند، نیاز به ارتباط با دیگران و همچنین نیاز به داشتن فرصتهایی برای رشد همه‌جانبه دارند؛ و رشد بهنجار اجتماعی و شناختی و نیز شکوفایی شخصیت بهنجار کودک تحت تأثیر شرایط و زمینه‌ای است که در آن پرورش می‌یابد.

References

1. Tremain AL. The PARENTED Outline for Observing Hospitalized Pediatric Patients and Their Families. *J Psychosoc Nurs Ment Health Serv.* 2017;55(5):51-56.
2. Tremain AL. The PARENTED Outline for Observing Hospitalized Pediatric Patients and Their Families. *J Psychosoc Nurs Ment Health Serv.* 2017;55(5):51-56.
3. Markstrom CA, Marshall SK. The psychosocial inventory of ego strengths: examination of theory and psychometric properties. *J Adolesc.* 2007;30(1):63-79.
4. Tomoi K. Death Attitudes Among Middle-Aged and Older Adults in Japan: A Qualitative Study Based on Erikson's Theory of Generativity. *Omega (Westport).* 2022:306.
5. Shi H, You Z, Guo Y. (Mutation of breast cancer susceptibility gene in ovarian cancer and its clinical significance). *Zhonghua Fu Chan Ke Za Zhi.* 1998;33(11):676-8.
6. Bergbom I, Nyström L, Nâden D. Katie Erikson's caring theories. Part 2. The theory of caritative caring ethics and the theory of evidence.

بنابراین لازم است تمهیداتی اندیشیده شود که اثربخشی بسته‌ی آموزشی تدوین شده نیز مورد ارزیابی قرار گیرد تا ضعف‌های احتمالی بسته‌ی تدوین شده برطرف گردد (۹). تفکرات پست‌مدرنی، تغییرات در شیوه زندگی، ماشینی شدن جوامع، میل زنان به فعالیت‌های خارج از خانه از جمله اشتغال به کار، ورزش و سایر فعالیت‌هایی سرگرم‌کننده، افسردگی و بی‌حوصلگی مادران، صرف وقت و زمان برای فرزندان و مشکلات اقتصادی و بار مالی و سایر مشکلاتی که خانواده در تربیت و بزرگ کردن فرزندان با آن مواجه هستند، سبب افزایش تعداد خانواده‌های تک‌فرزند و کاهش نرخ رشد جمعیت و به دنبال آن دغدغه و نگرانی والدین از نحوه رشد کودک و کارشناسان حوزه روانشناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی از تبعات ناشی از تحولات جمعیتی در جامعه شده است. هرچند به نظر می‌رسد تک‌فرزند بودن مشکلاتی به‌خودی‌خود داشته باشد؛ ولی می‌توان گفت روش و سبک تربیتی والدین بیش از تک‌فرزند بودن به‌تنهایی بر رشد اجتماعی تک‌فرزندان اثر داشته باشد. می‌توان گفت در اصل شیوه‌های فرزند پروری غلط و متمرکز شدن بیش‌ازحد بر فرزند است که آسیب‌زاست (۳). متأسفانه والدین گاهی به دلایلی مثل دلسوزی بیجا برای فرزند، داشتن انتظارات و توقعات بیش‌ازحد توان فرزند، وابسته بودن بیش‌ازحد به فرزند و بالعکس، روش‌های تربیتی نادرستی را در پیش می‌گیرند که در نهایت باعث به وجود آمدن مشکلاتی در زندگی تنها فرزندشان خواهد شد. بیشتر والدین فکر می‌کنند چون فقط همین یک فرزند را دارند، پس باید هرچه خواست برایش تهیه کنند و هر کاری که گفت انجام بدهند و ممکن است بیش‌ازحد به تنها فرزند خود محبت و توجه نشان دهند و تمام سرمایه‌های مادی و معنوی خود را در اختیار او بگذارند که متأسفانه برای رشد شخصیت فرزند بسیار بد است. هر یک از این رفتارها یعنی محبت و رسیدگی بیش‌ازحد و یا سختگیری و انتظارات بیش‌ازحد می‌تواند به فرزند آسیب برساند؛ بنابراین اگر والدین و اقوام با اصول اولیه تربیت فرزند آشنا نباشند، از آنجاکه تمام توجه خود را روی آنان متمرکز می‌کنند خواسته یا ناخواسته با این فشار زیاد منجر آسیب‌پذیری

Scand J Caring Sci. 2022;36(4):1251-1258.

7. Darling-Fisher CS. Application of the Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory: 25 Years in Review. *West J Nurs Res*. 2019;41(3):431-458.

8. Smart LS, Prochaska JO. Mollie Stevens Smart (1916-2012). *Am Psychol*. 2013;68(6):472.

9. Setiadi AP, Wibowo Y, Brata C, Halim SV, Wardhani SA, Sunderland B. The role of pharmacists in community education to promote responsible self-medication in Indonesia: an application of the spiral educational model. *Int J Clin Pharm*. 2020;42(4):1088-1096.

10. Lindgren CM, Adams DW, Kimball B, Boekweg H, Tayler S, Pugh SL, Payne SH. Simplified and Unified Access to Cancer Proteogenomic Data. *J Proteome Res*. 2021;20(4):1902-1910.

11. Medina-Córdoba M, Cadavid S, Pérez-Acosta AM, Amaya-Giraldo V. Factors that Facilitate and Hinder the Comprehension of Patient Information Leaflets (PILs): A Brief Scoping Review. *Front Pharmacol*. 2021;12:740334.

12. Pormasoumi H, Rostami D, Jamebozorgi K, Mirshekarpour H, Heshmatnia J. COVID-19 management in Iran and international sanctions. *Eur J Transl Myol*. 2022;32(4):10777.

13. Fuangchan A, Dhippayom T, Kongkaew C. Intervention to promote patients' adherence to antimalarial medication: a systematic review. *Am J Trop Med Hyg*. 2014;90(1):11-9.

14. Blake H, Fecowycz A, Starbuck H, Jones W. COVID-19 Vaccine Education (CoVE) for Health and Care Workers to Facilitate Global Promotion of the COVID-19 Vaccines. *Int J Environ Res Public Health*. 2022;19(2):653.

15. Hosseini SH, Hajebi A, Motevalian SA, Hojjat SK, Ashoorkhani M, Sadeghi R. Developing an Educational Parenting Skills Package to Parents Undergoing Substance Abuse Treatment for Preventing Addiction among Adolescents: A Study Protocol Based on Social Marketing Approach. *Addict Health*. 2021;13(2):68-76.

16. Kynoch K, Chang A, Coyer F, McArdle A. The effectiveness of interventions to meet family needs of critically ill patients in an adult intensive care unit: a systematic review update. *JBIC Database System Rev Implement Rep*. 2016;14(3):181-234.